

Q. HORATIUS

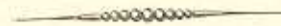
SZATIRÁI.

(ETHIKAI TANULMÁNY.)

SZÉKFOGLALÓ

ZICHY ANTAL,

LEV. TAGTÓL.

PEST,

EGGENBERGER FERDINÁND M. AKAD. KÖNYVKERESKEDÉSE.

(HOFFMANN ÉS MOLNÁR.)

1871.

Q. HORATIUS SZATIRÁI.

(ETHIKAI TANULMÁNY.)

Olvastatott a M. T. Akadémia 1871. jan. 2-án tartott ülésén.

„Mélyen tisztelt Akadémia!

Váratlanul, érdemetlenül ért engem azon öröm és kitüntetés, miszerint magamat mint e nagy tekintélyű testület tagját mutathassam be önöknek.

A politikai pártszenvedélyek, melyek gőzkörén lelkem mindig felülemelkedni vágyott, leszorítottak a közélet küzd-homokáról: s ime önök a szelíd Muzsák e templomát nyitják meg előttem, hogy ebben leljek hajló napjaimra édes enyhülést, dús kárpótlást csalódásaimért.

Hálám egy részét lerovandó, saját productivitásomban nem bízva, egy nagy név kalauzolása mellett lépek ez emelvényre, s székfoglaló gyanánt Q. Horatius Fl. összes szatiráinak egy újabb fordítását felvilágosító jegyzetekkel teszem le e ház asztalára, mint oly munkát, melyet hasonló gonddal és lelkiismeretességgel, de tisztább lelki élvezettel s egyéni szabadságom teljesebb megóvásával készítettem, mint a miket máskor a törvényhozó testület bízott volt reám.

Virágh Benedek óta, kinek nagy nyomdokait szerénytelenül taposom, mind a Horáczi-irodalom, mind a magyar irodalmi nyelv néhány lépéssel előbbre haladott: ha vajon e kísérletem elérte-e mindkettőnek mai színvonalát? és klasszikus elődömét? azt megítélni önök lesznek legilletékesebbek.

Vegyék egyelőre hódolatom e csekély jelét szokott jóakarattal, s szenteljenek egy rövid órát bevezető soraim szives meghallgatására.

Horác szatiráinak, vagy mint ő maga örömeztőbb nevezte: *sermói*-nak, (= beszélgetéseinek) e két könyve, melyet nem első, tán nem is utolsó, de tőlem kitelhető hű magyar fordításban mutatok be, mintegy tükörben láttatja velünk az azon időbeli római erkölcsöknek vagyis inkább erkölcstelenségnek, minden tudós értekezéseknél tanulságosabb és találobb képét, nagyítás és torzítás nélkül. Költőnk mindig enyelgő tréfás hangon beszél, kerüli főleg ama pathos, melynek túlzásai azonnal a nevetségesség határait érintik; de mosolygva bár, egy mély erkölcsi érzés öntudatával hirdet örök igazságot.

A tanulság, melyet e szomorító korrajzok, vagy mulattató adomák halmazából levonunk, nem évül el soha, mert nincs helyhez, időhöz kötve. A lecke nemcsak a rabigába süllyedő, mert romlott erkölcsű Rómának szól, de nekünk is, a 19-dik század keresztényeinek, bármelyik állam polgárainak, bármelyik főváros lakosainak.

Jobbak vagyunk-e? . . .

Legalább nem sokkal!

Mindazon alakokra, melyeket Horác, mint a góg, a vétkes becsvágy, a telhetetlenség, a kicsinyes hiúság, a falánkság és fajunk annyi egyéb dicső tulajdonainak képviselői gyanánt elénk állít, e Rufillók és Gargónok, Nomentánok és Nasidienokra stb. valóban ráismerhetünk, ha szemeinket nyitva tartjuk, soraink közt, úton útfélen. Nem is kell soká keresgelnünk, ujjal mutathatunk rájuk; vagy, a mi még többet fog érni, mellünkre téve kezünket, mindjárt magunkon kezdhetjük az épületes önbírálatot.

Szállj végre magadba, . . .

S valld meg, mennyi hibád s megrögzött ferde szokásod Van, mit a természet s önvétked szerze tenéked. (1. III. 34. v.)

S ez önbírálat rá fog vinni, hogy elnézőbbek legyünk mások gyengéi és szigorúbbak a magunk vétkei iránt, mint erre azon gyönyörű egész III-dik szatira, melynek néhány sorát fentebb idéztem, valóban megható módon oktat.

Szeretem pedig, hogy épen ezen idézet jött legelőször

tollam alá, mert azon álláspontra visz, a melyről Horácot mint szatirikust megítélni kell.

Vedd el tőle ez elnézést barátaink hibái iránt; vedd el ama majd minden sorban és a sorok közt olvasható jó indulatot, mely dorgálva is használni akar és nevetve tud mindig oktatni; vedd el, szóval, a szeliden átsugárzó emberszeretetet: úgy egy szellemdús, de elvtelen, sőt léha gúnyolódó fog előtted állani, ki bármennyire kegyencze lett volna is egy-egy hatalmas úrnak, vagy valamely kényeskedő „clique“-nek, soha igényt nem tarthatna annyi mivelte és komoly ember figyelmére s annyi évszázadot, mit mondok, közel két ezredet immár túlélt hírességre, halhatatlanságra.

Nem tarthatok azon műtészekkel, kik, már hogy Horácot, a még csak 25—28 évest, rideg és száraz erkölcstanárnak ne láttassák, a másik szélsőségbe esve, minden komoly terv és irány nélküli kedélyes fecsegő gyanánt mutatják be, a ki csak azért ír, hogy írjon, s kinél a tréfa és a gúny magában ezél, nem pedig egy nagyobb ezélnak eszköze.

A kik közülünk az 1848/9-ki eseményekben egy vagy más téren részt vettek, könnyen beleképzeltetik magokat azon kedélyhangulatba, melyben költőnk lehetett, midőn e szatirák írásával fényes írói pályáját megkezdé.

Ő is részt vett Róma szabadságharczában, a legyőzöttel, nem a győztesrel tartott, s kénytelen volt utóbb a dolgok új rendével, még pedig őszintén kibékülni.

A Caesar gyilkosa, mint tudjuk, Kis-Ázsiába menekült, ott toborzott a Pompeius egykori híveiből s Rómának odamenekeült előkelőiből új hadsereget az együtt harczoló Antonius és Octavius ellen. A koczka Philippinél dült el. Mig az ifju Sextus Pompeius a hajóhaddal győzelmet vív ki, melyről azonban ügyfeleinek nem adhat jókor hírt, mig azon egy esatatéren az egyik hadtestet vezénylő főparancsnok Brutus megveri Agrippát, az ifju Octavius hadvezérét, azalatt a másik hadtest Cassius vezetése alatt nem bír az erősebb Antoniusnak ellent állani, maga a parancsnok amaz előnyökről mitsem tudva, megzavarodik, s hibás feltevések vagy értesülések alapján időnek előtte kétségbecsve az egész ügyet feladja és szolgálja segítségével saját kardja által vet véget é-

tének, mely példát aztán utóbb Brutus is kénytelen volt követni. E szerencsétlen Cassius táborában volt az ifjú Horácus is, sőt fiatal kora és nemtelen származása daczára mint tribunus militum, egy római legiót vezényelt, de fájdalom, az előadottak után könnyen megmagyarázható azon szomorú helyzetbe jött, hogy társaival együtt futásban kellett menedéket keresnie.

E bukás egész életére kiható befolyással volt reá, mert annak emléke tartá vissza minden további nagyravágyó tervektől s éleszté benne a magábavonulást, a csendes élet, a megelégedés ama szellemét, mely művein is mindenütt meglátszik, s azoknak különös bájt kölcsönöz.

Ne leljen meg tehát, ha a sokszor idézett: „dulce et decorum est pro patria mori“ dalnokától ily arezpirító vallo mást is olvasunk, ad Pompeium Varum :

Tecum Philippos et celerem fugam
Sensi, relicta nou bene parmula :
Cum fracta virtus et minaces
Turpe solum tetigere mento.
Sed me per hostes Mercurius celer
Denso paventem sustulit aëre . . .

Horácus kisebbítői e saját szavaiból fegyvert koholnak ellene, hogy reá süthessék a gyávaság bélyegét.

Még szigorúbbak, és szerintem igazságtalanabbak iránta azok, a kik e versben egy saját multját megtagadó aljas hiszelgést látnak az öt kegyébe fogadott hatalmas Augustus iránt, mivel t. i. most már feledtetni kellett, hogy egykor fegyveres kézzel Cassius és Brutus oldala mellett mint „fracta virtus“ állott ellenében.

Oh mi hamar s mily igaztalanul tud az ember itélni !

A mi a szemére vetett gyávaság vádját illeti, nagynevű tudósok rég megezáfolták azt; de a philippi-i végzetes napnak legfőbb vonásokban az imént röviden előadott története is az egy legió parancsnokát minden elfogulatlan előtt eléggé igazolhatja.

Nagyobb baj az, hogy az ifjú ember hitének kelle okvetlen megrendülnie. Az eszmék és események árapályában,

mely az emberiség ezredéves történetét jellemzi, a polgári szabadság, a köztársasági forma lejártá magát, a caesarismus került már felül, s ígérkezett a helyet, melyet erőszakosan foglalt el, elődénél jobban, a világébe s az emberiség javára betölteni.

A zászló, mely alá az utolsó republikánusok, egy kétségbe esett államcsíny után sorakoztak, — ha még az egy Julius Caesar legyilkolása államcsínynek nevezhető — a zászló, melynek kedvéért költőnk elhagyá a Muzsák székhelyét Athént, hogy karját a hanyatló ügynek felajánlja, e zászló, valljuk meg, be volt szennyezve már, vagy ha tiszta, de ügyetlen kezek tartották azt, s így lealázva porba hullott az új kornak emberei előtt. E kicsi emberek szedték fel s osztották meg magok közt egy Julius Caesar örökségét; s kik a nagyot ledöntötték, azokon eme kisebbek fogtak ki.

Az életnek oly keserű iróniája ez, mely már 25 éves korában okvetlen szatirikussá teszi az embert!*)

Kik az ifjú, még ismeretlen Horácustól most azt követelik, hogy Brutus és Cassius példáját követve, ne lantot, hanem kardot ragadjon, s ott maradjon a csatatéren „összetiporva“, e stoikusoknak igazok lehet ugyan a magok szempontjából; de tagadhatatlan az is, hogy ezzel az emberi művelődés történelmének egyik legszebb lapját tépik ki: egy Horatius nevét törlik ki a világ irodalmából. E név pedig, ha valaha egy, a saját lételének igazolását magában hordja!

De, ha már túlélni kellett e csapást, — mondják a feketítők, — szükség volt-e mindjárt a győző lábaihoz borúlni? nagyságának számolyául vetni oda a költői lantot?

Ismét rágalom! Horácus nem borúlt a győző lábaihoz, nem vetette oda számolyul magát. Jóval későbbre esik az ő kibékülése a dolgok új rendével, s akkor is nem ő kereste Augustust, hanem ez őt, egy bölcs uralkodóhoz illő, akár nagylelkűségből, akár számításból. S végre is ne tagadjuk, ha már győzőknek és győzötteknek kell lenni e földön, az első római császár minden győzelmei közt a legfényesebb

*) Horácus született december 8. 689; meghalt november 27. 746. Szatirái megjelentek I. k. 712—724. II. k. 718—725.

és legszerencsésebb az volt, hogy a maga részére tudta hódítani az irodalmat.

E sikere felér a többivel s eszének és szívének egyaránt becsületére válik, hogy nem restelte érte a fáradságot.

Költőnk azonban nagy csalódásai után, a hatalmasoktól távol tartotta magát, s miután atyai öröksége a polgárharcz villongásainak áldozatul esett, Rómában mint „scriba,” szegényes, de becsületos keresete után éldegélt.

Szívrázó eseményeknek volt még ez időben néma, de bizonynyal nem érzéketlen szemlélője, s nem egyszer érezhette, a mit 49 után annyian éreztünk s mit ez időszak költője Arany János oly nemesen fejez ki, midőn azt mondja:

Vigasztalásul annyi szenved
És szenved nálam annyi jobb . . .
Miért ne én is . . .

E jobbak közt volt akkor M. T. Cicero, kinek neve annyi századon át utólérhetetlen eszményi fényben ragyogott előttünk, s kit újabb időben politikai ingatagsága, bőbeszédűsége, s mit én tudom, minő hibái miatt egyszerre annyira lerángatni igyekeztek némely szobatudósok. Ha eszembe jut, mit a nagy műtész Quintilianus mondott, hogy: „ille se profecisse sciat cui Cicero valde placebit,” — úgy ama kiesinyítők valóban azon aggodalmat keltik bennem, hogy ők a közmívelődést nem épen előbbre viszik.

S így vagyok Horácus lenézőivel is.

Szerencsére legrégibb életirója s nem épen feltétlen magasztalója Svetonius is tanuságot tesz mellette, s azóta mindig voltak és lesznek meleg védői, kik egyszerűen udvari poétává, minőnek sokan Göthét is nézték, nem engedik lealacsonyíttatni.

Nagy megnyugvásomra szolgál, hogy a magyar olvasó közönségnek is már néhány évvel ezelőtt Szász Károly érdemes tagtársunk által, különösen Walkenaer nagy munkája nyomán (Budapesti Szemle 13. 13. k. 1862.), kedvezőbb világitásban lőn bemutatva.

Igaz, hogy nem kelt ki oktalanul úton útfélen az új imperator ellen, kibem sokan akkor már, mint belháborúk és

forradalmak után rendszeren történik, a „társadalom” megmentőjét üdvözölték; nem utánozta Catullust, Rómának előtte legnépszerűbb költőjét, a ki hegykén oda vágta Julius Caesarnak:

Nil nimium studeo Caesar tibi velle placere,
Scire nec utrum sis albus an ater homo.*)

A szerelem kedvelt dalmokának ez éles epigrammja a hű Caesar gondolom nem kevésbé sérthető, mint végző napján bármelyike az ellene irányzott töröknek. El is követett mindent, hogy megszelídítse.

Az idők is változtak ugyan azóta, napról napra szaporodván itt a megtértek, ott az elpártolók száma; de Horácus egész lénye különbözött attól. Ő a népszerűséget nem kereste, sőt látva az aljas eszközöket, melyekkel sokan azt a közügy rovására folyvást hajhászszák, gyűlölte, utálta s a tömegek iránt politikában, úgy mint irodalomban, könnyen megfogható ellenszenvvel, lenézéssel viseltetett.

Nem esatlakozhatott tehát az ellenzékhez, melytől csak a rend és béke felforgatását, új zavarokat, ismét polgárháborút, vért és veszedelmet várhatott; nem lehetett barátja a triumvirek egyikének sem, kik a prédán különben sem tudtak már jóval megosztózni, s rövid szünet után csakhamar mint nyílt ellenségek álltak egymással szemben, míg az actiumi ütközet végét nem vetett e szerencsétlen versenygésnek, s a hatalom a leghivatottabbnak esett osztalékul.

Horácus, a szegény szabados fia, a volt tribun, miután napi élelmét a nagy városban úgy a hogy megkereste, író lett, s az első a mit írt, ezen szatirái voltak. Tanácsolták neki, hogy érekelné meg a Caesar hadi tetteit, dicsőségét, miből több haszna lenne, „multa laborum praemia laturus”; nem tevé. (1. k. I. szat. 10. v.). Ostort font inkább, melylyel a romlott nemzedéket, — rang-, kor- és nemkülönbség nélkül — kiméltetlenül ostorozná: ez elégtételt megérdemlé kora csalódásaiért.

*) Bám-e én nagyon azt, hogy néked tetszem-e Cao ar,
Azt se tudom te vajon barna-e, szőke vagy-e?

Iratai nagy figyelmet gerjeszthettek, főleg a műveltebbeknél, s azért mondja, hogy Maecenás barátságára büszkébb volt, mint korábban viselt tribuni méltóságára, melyet tőle méltán megirigyeltek, míg ama másik megkülönböztetést egyedül saját érdemének köszönhette (l. k. VI. 49. v.), s mint élete legfőbb kincsét — valóban mogható kegyelettel — haláláig ápolta. E két férfinak szabad emberekhez illő, valódi rokonszenven s egymás becsülésén alapuló e barátsága a siring tartott, sőt a kedvező végzet úgy akará, hogy haláluk is majdnem egy időre essék. Melyik köszönhet egymásnak többet? az ma már alig lehet kérdés. Ha Horác nem volna, ugyan ki beszélne Maecenásról?

De ha a költő a derék Maecenas figyelme és barátsága által megtisztelve érzi is magát, mint oly emberé által, a kinek a jó és szép iránt igen finom érzéke volt, s a ki barátait meg szokta válogatni; magától Octaviántól mégis, önérzetteljes szerénységgel, mindig illő távolságban marad. Az ez által igen lekötelező modorban ajánlott hivatalt, — hogy magántitkára (nos in epistolis scribendis adiuvabit) s asztaltársa (convictor) lenne, — visszautasítá, dacz nélkül, udvariasan az akkor is már divatozott „egészségi“ ürügy alatt. Fennmaradtak a hatalmas Caesar levelei ez időből: Egyikben ezt írja Horácznak: „Sume tibi aliquid iuris apud me, tamquam si convictor mihi fueris: quoniam id usus mihi tecum esse volui, si per valetudinem tuam fieri potuisset.“ Másikban ezt: „Tui qualem habeam memoriam poteris ex Septimio quoque nostro audire. Neque enim, si tu superbus amicitiam nostram speravisti, nos quoque invicem superbimus.“

A jelen szatirákra vonatkozólag pedig ezt írja: „Irasci me tibi scito, quod non in plerisque eiusmodi scriptis mecum potissimum loquaris. An vereris, ne apud posteros infame tibi sit, quod videaris familiaris nobis esse.“

Kettő közül melyik itt a hizelgő, ha már azt keressük: a fejedelem-e? vagy az író?

A már említett III-dik szatirának egy más helyéből is, a hol a szolgálkkal való emberséges bánásmódról beszél, oly méltatlan fegyvert készítettek költőnk jelleme ellen, melyet

ez alkalommal hallgatással nem mellőzhetek. Azt mondja t. i. mellesleg:

Már a ki egy szolgát, hogy a tálat hordva el, abból
A hal utolját s hült lovesét utjába bekapta,
E dolgotért a keresztre feszít, Labeo sem oly örült
Mint az, stb.

Ki lehet ez a Labeo, a ki itten örült gyanánt mutattatik be az utókornak? Nem lehet más, mond egy scholiasta, mint azon M. Antistius Labeo (mondjuk: Labienus) ki, mint a régi szabadság egyik megvesztegethetetlen hive, a bitor Octaviánnak mindvégig halálos ellensége maradt, ezt míg lehetett fegyverrel, azután pedig beszédeivel, gúnyaival, röpirataival szakadatlanul üldözte s ez egyenetlen tusának utóbb is áldozatul esett. A névnek némi hasonlatosságán kívül semmi ok sincs, mely ez igazságtalan feltevést támogatná. Szinte felesleges Niobuhrra és vele e pontban egyetértő Mommsenre hivatkoznom, a kik szintén egy Labienust a czélzás alattival vagy azonost, vagy annak talán atyját már történeti tények alapján, valami nyughatatlan izgága ember gyanánt irnak le, a ki katonának megjárja ugyan, de minden államférfiui belátást, képzettséget és következetességet teljesen nélkülöz, s utóbb a parthusok seregében saját hazája ellen harczol.

Az ifjabb Labienus pedig, kinek nevéhez Rogeard a III. Napoleon ellen irt pamphletet kötötte, s a ki a Caesar ellen irt egy röpiratának nyilvános megégettése után elméjében megháborodott, ama szatira keltető, még gyermek volt. (722.)

Azon vastag hizelgés vádja tehát, hogy Horác urának egyik politikai ellenét, a ki különben tisztességes ember, örültnek híreszteli, főleg ha még Augustus fentebb említett finom neheztelésével is szembesítjük, úgy benső mint külső indokok teljes hiányában szenved, s jó véleményünket meg nem ingathatja.

Szándékosan időztem tovább s lehető tárgyilagossággal e pontnál, némileg személyes indokból is, mert úgy érzem, nem volnék méltó e helyet elfoglalni, ha egy férfias önérzetet megtagadó szolgálalkü tányérnyalóval bármi részben, s bármily nagy időköz után is azonosíthatnám magam: egy olyan

Horatius minden lángesze daczára is, valóban nem érdemelne meg, hogy műveit még ma is tanulmányozzuk s e szennytől még tiszta magyar irodalmunkba is átültessük!

A rokonlelkű Börne azon gonosz élceze, miszerint Horác lett volna az első író, a ki husos fazekait saját genialitása tüzenél tudta felmelegíteni, — inkább csipősnek mondható, mint ez esetben találónak.

Azon kis major és nyaraló, melyet később a nagylelkű Maecenástól úgy látszik nem egészen örökbe (2 k. VI. 5. v.) kapott s hol az általa annyira kedvelt nemes otiumot élvezte, bizonyos tekintetben csak kárpótlásául vehető elkobzott atyai örökségének. Hogy ez sem volt épen oly merő csekélység, azt t. k. az 1-ső k. VI-dik szatirájának ama gyönyörű helyéből megérthetjük, a melyet atyja emlékének, kegyeletos fiui érzelemmel szentelt. E helyet, mely költőnkre oly szép világot vet, legyen szabad bővebben is megismertetnem. Habár szabados fia volt, ugymond, s nem járhatta körül büszke fogattal otthon az atyja jószágait, mind e mulandó kincseknel sokkal többet köszönhetett ezen atyák legjobbjának t. i. lehető leggondosabb nevelést, mert, mint mondja:

Hogyha a rút fővényéséget s más piszkot, a roszban
Töltött éveket egy józán sem vet ma szememre,
És ha dícsékszem, hogy kedvelnek drága barátim,
Mind csak atyám műve az, ki sovány kis földje után is
Flavushoz nem ereszte habár nagy centurióknak
Gyermeki e tanodát járták, mind vállon a táblát
S minden egyéb tanszert szíjról hordozva s a hónak
A közepén befizetve miként kell, mindig a tanpénzt.
Engem atyám Rómába nem átalt vinni, hogy a mit
Bármi lovag vagy akárha senator gyermeke tudhat,
Tudhatnám. Ha ki látta ruhámat és az utánunk
A nagy népség közt járó szolgálkat, az ősi
Birtokból vélhetto talán hogy folyt ez a költség,
Ő maga mint leghűbb őrzőm, mindenha tanárim
Közt vala, stb.

Nem hiányzott német tudós, a ki e fényüzéstől, különösen az ifjurak után könyveikkel stb. járdaló inasoktól meg-
hökkenve, nem restelt külön értekezést írni, hogy ama derék
atyát, az ellene emelhető hiúság vádjá alól felszabadítsa.

De arra is gondja volt az okos szülőknek, hogy fiát e
sovány kis föld remélhető örökségétől is függetlenné tegye, s
élelmének egyedül esze és szorgalma által megszerzésére jó-
nevelés által képesítse; mert mit mond tovább?

Nem tartott attól se, idővel tán ha csekélyebb
Dijért kéne, miként ő is vala kénytelen egykor,
Szolgálnom, s e miatt panaszom nem volna; de *igy* hát
Még magasabbra teszem s hálám nő szinte iránta.
Ilyen atyát meg nem tagadok soha, stb.

Ime nem panasználá fel, ha alacsony bérért az örökség
csekély volta miatt kellett volna szolgálnia, a mint valóban
kellett e kicsi ősi vagyonnak is elvesztése után; de apja nem
oly módban hagyá, sokkal jobban gondoskodott róla s ezzel
is csak még nagyobb hálára kötelezte le. Egynél több ok arra,
hogy ilyen atyát, alacsony származása daczára, álszemérem-
ből, mint szokták mások, meg ne tagadjon;

— — — más tegye azt bár,
Hogyha kevés mit elérni tudott, hogy hát a szülői
Nem nemesek s nem elég ismertek voltak, azért nem
Vitte előbbre; az ily mentség nem kell nekem: ettől
Elmém messze ellét. Mert bár most kellene újra
Kezdeni a miket átéltünk, a régi idöket,
S bárkit akar szabadon kiki választhatna magának
Szülöt, én megelégedném az enyémmel, akármely
Főméltósággal se cserélve meg, stb.

Másutt ez atyát, ki ha „libertinus“ volt is, nem közön-
séges miveltségű ember lehetett, mint oktatóját s bölcs veze-
tőjét mutatja be, kitől nemcsak életbölcseiséget tanult, hanem
későbbi irodalmi működésére is irányt vett. Az 1-ső k. IV-dik
szatirájában ugyanis okát adja, miért lett ő kritikus, még pe-
dig ugy az öt megelőzőtt régiebb írók, mint vele élő közönse-
ges kortársai irányában, kiknek t. i. hibáit nem rossz szándék-
ból, hanem pelda okáért hozza fel, hogy legyen a ki azokon
okulva mintegy a más kárán tanulhasson. Lám, ugymond:

— — az atyák legjobbjika, édes atyám is
Engem a jóra gonosz példákon okulva tanított.
Inteni arra akart, hogy hát takarékosan éljek,
S azzal, a mit keze gyűjt számonra, beérjem; az Albus

Gyermeke nézd csak mily gonoszul él, s lásd mi szegény lett
Barus, erős érv arra, miként *tékozlani nem kell*
Ősi vagyont, stb.

Ime látjuk ebből, hogy mégis lett volna valami „tékozolni való“ „ősi“ vagyon, s hogy a kevéssel megelégedés híres dalnoka, a fősvénység és telhetetlenség lángszavu ostorozója azzal, a mit jó atyja az ő számára félretett, épenséggel be is érthette volna.

Hogy igényei saját kényelmére és életszükségeire nézve mily szerények és könnyen kielégíthetők voltak, már arra, elkezdve a híres I-sőtől s a hirhedett II-diktól végig majd mindegyik szatirája, a gastronomiának szenteltekot (2. k. IV. VIII.) sem véve ki, (epistoláit, s odáit emliteni feladatomon kívül esik) annyi s oly általánosan ismert adatokat nyújt, hogy alig lehet ember, a ki e részben még bizonyítékot keressen.

Engedjük meg bár, hogy ez a Maecenás, kinél az egész Etruskok földjén bőkezűbb és nagylelkűbb nem volt (VI. 1.), a szegény költőt minden várakozáson felül kárpótolta, s túlboldoggá tette, azért még annyira esünk a Börne „húsos fazekaitól“ mint általában a „profanum vulgus“-tól, melynek tisztá önzetlen barátságáról sohasem volt fogalma.

Ez volt csak vágyam: földbirtek mely nem igen nagy,
Hol kis kert is van, s házhoz közel egy tőde forrás,
És valamely erdő mellette. Az istenek ezt mind
Bővebb mérvben adák meg; jól van, mást se kívánok.
Maia szülötte! csak ezt engedd tarthatnom örökbe.

Ez idézetet a 2. k. azon VI-dik szatirájából veszem, mely ama szép és tanulságos mesével végződik a két egérről.

Volt egy egér a mezőn, ki szegényes pincze zugában
Vendégül fogadá egy városi régi barátját,
Bár szigorú jó gazda, azért vendégszerető volt.
Mert hogy amaz megjött, hát nem sajnálta előle
Félretakart kis borsóját s hegyezett szemű zabját,
Szájában hordá mindezt s megszegve darabka
Ó szalonát, hogy változatos legyen a vacsorája,
Mindehez a vendég csak alig nyúl büszke fogával;
Míg a fris szalmán nyújtózva a gazda vadóczot
És konkolyt rág csak, hogy amannak jusson a jobbja.

Végre a városi szól: „Mit használ drága barátom
Itt neked inséget szenvedni e puszta vadenban?
Várost, embereket nem tennéd ennek elébe?
Jer hamar, én elkísérlek: ha e földön akármí
Él, csak mulékony léttel bírs, és a haláltól
Sem kicsi sem nagy nem menekül: úgy édesem, addig
Míg lehet, élvezd jól s vidáman az életidődöt,
Jusson eszedbe, minő rövid ez.“ Mindezt, hogy a földi
Hallja, hamar rá áll, s kiszökell könnyelműn a házból:
Mennek együtt kotten, be akarván éji időben
Mászni a városnak falain. Míg az ég közepéig
Nyúltott már fel az éjtszaka: egy dús úri lakásban
Foglalnak helyet ők: elefántcsontból nyoszolák és
Bíbor színekben csak ugy égő szőnyegek, a nagy
Vendégségről sok mindennemű étel utólja,
Mely még tegnapról tálakban behagyatott volt.
Parlagi vendégét bársonyba helyezve sűrűg most
És forog itt szaporán a szíves gazda körötte,
Hordja az ételket, maga látva a fürge inasnak
Tisztéhez, megkóstolván mindent mit előhoz.
Az hoverészevő örül a sors ily fordulatainak
S jókedvű lakomázó lesz; egyszerre azonban
Borzasztó zörej ágyaikból kizavarja: szaladnak
E rémülve egész hajlékon ide s tova, nőttön
Nő veszedelmők, a mint a molákok vészugatása
Megzendül. Egerünk búcsút vesz: — „már köszönöm“ mond,
„Ily élet nem kell nékem, güdrümbe s az erdőn
Életem ha sovány is, a biztossága vigasztal.“

Ki fogna kétkedni, a többit bár nem olvasva is, hogy Horácium a szegényebb mezei egérrel tart, nem pedig a városival, kinek bár nagyobb jólléte, örökös izgalmakkal s veszéyekkel jár.

Miután ezzel a benső háztartásról mintegy számot adtam, legyen szabad már most Horatiusomat mint philosophot és moralistát bemutatnom.

A mi a bölcseszt illeti, részemről nem csekély érdemnek rovom fel, hogy az akkor keletkezett, illetőleg Görögországból átültetett secták vagy iskolák egyikéhez sem szegődött, s mindegyik ellenében szünetlen a természetes józan észre hivatkozott. „Nullius addictus iurare in verba magistri.“ Sem Pythagorás, sem Plato és Aristoteles nem tekintély előtte, a

borzas cynikusokat pedig az utcai gyermekekkel dobáltatja meg; az ő embere a pórbölcész Ofellus, kinek dicsőítésére egy egész sermót szentel, a 2. könyvnek II. számú szép idyll-jét. Ez egyttal t. k. azokat is megczáfolja, kik Horatiust a szónak aljasabb értelmében epicureussá akarnák tenni.

A már említett VI-dik szatirában pedig hosszasan leírván a városi élet gyötrelmeit, míg ezek közt nyomorútan a nap letelik, epedve sóhajt fel:

Oh falu! miért nem látlak már, mikor is leszen ismét
Régiek könyvei vagy jó alvás és üres órák
Közt vidorul e terhes lét gyötrelme feledve?

S eszébe jut többek közt, mily jó ízűen fogja emni a szalonnás ételt és Pythagorás lélekrokonát: a babot! Ez ártatlan hüvelyes növényt t. i. azért nem volt szabad megenni, ha ama nagy böles iskolájához tartoztál, mert a lélekvándorlási tan folytán nem tudhatád: ha nem lakik-e abban épen akkor valamely átváltozott kedves rokonod? . . .

Az ily mysticismus szintoly távol van költőnk felvilágosodott tiszta szellemétől, mint ama sokféle vallásos babona és vakhit, mely papok és papnők által czélzatosan ápolgatva a pogány rómaiaknál nem kevésbé divatozott, mint később a kereszténység sötétebb századaiban is. „Credat Judaeus Apella,” mondja az ilyenekre, s hányszor van alkalmunk ez ismert mondatát ismételni!

Legtöbb bátorság kelle hozzá, s legtöbb félreértésekre is adott alkalmat, hogy a stoikusokat támadja meg. Főleg ezeknek ama túlszigorát, mely bűn és bűn között különbséget nem tesz, s bármely áthágását a törvénynek egyformán kárhoztat, sem józan eszével, sem bevallott emberi gyarlóságával megegyeztetni nem tudja.

Látom komor homlokredőit ama republikánusoknak, kik eme lazább felfogásnak tulajdonítják a római szabadság bukását, s erősen hiszik, hogy a stoikusok azt megmenthették volna.

Volna? itt a bökkenő. De miért nem mentették meg! Mert kevesebben voltak. És miért voltak kevesebben? Mert

elméletök ellenkezik az emberi természettel, mely ha gyarló nem volna, úgy javítható sem lehetne.

Miután nem az emberek léteznek az elméletek és intézmények kedvéért, hanem ezeknek kell amazokhoz alkalmazkodniok, nincs miért alá ne irhatnók a stoikusok ellen intézett III-dik szatira ez alaptételét:

Végre ha a mérgét és a botor emberi fajnak
Annyi egyéb vétkét gyökerestül már ki nem irtjuk:
Úgy a saját mértékével mérjük meg egyenként
És a művöltához képest bünhősztve fokozzuk. (I. k. III. 76. v.)

Mert nem tagadhatjuk, hogy:

Kiknek a bűn mind egyenlő, a valót ha kereszük,
Erkölcünk és józan eszünk czáfolja meg őket. (u. o. 96. v.)

És:

Nem fog az ész soha meggyőzhetni, hogy annyi a vétke
A ki a káposztát a más kertjébe töré le,
Mint a ki a templom szentélyeit törte fel éjjel.
Kell törvény, mely aránylagosan sujtassa a vétkest
S korbácsolni valót vérig vesszőzni nem enged. (u. o. 115. v.)

Az újabbkori törvényhozások legalább, annyi század tanulsága után is, és pedig szabad államokban még inkább mint absolut fejedelmek alatt, nem a stoikusoknak, hanem Horatiusnak adnak igazat. S azt mondhatjuk: hál' isten! Draco komor árnya elfordúlhat tőlünk, csak Solon böles szelleme mosolyogjon reánk.

A mi Horácot mint bölcészeti illeti, azt mondhatjuk, hogy nemcsak sejtelmével, de tiszta öntudatával birt a Jézus isteni tanának, ha szinte vétek nem volna tannak nevezni ama szoretetet, mely az elesettet nem lealázni, hanem inkább magához emelni igyekszik.

Előszoretetem rábirt egyszer, hogy költőmet mint erkölcsoktatót külön megítélni akarván, próbaképen egy sokkal későbbi mértéket, az ismert „S. a. l. i. g. i. a.”*) czimű chablont alkalmazzam reá. Kitünt, hogy e pogány a keresztényi „hét főbűnök” egyikéről sem feledkezett meg. Tartsunk egy kis szemléti, ha úgy tetszik.

*) Superbia. Avaritia. Luxuria. Invidia. Gula. Ira. Acedia.

Első: *a kevélység.*

Méltán foglalja el az első helyet minden emberi vétkek e legfőbbike, s mély bölcsesség fekszik ama bibliai allegóriában, mely a paradicsomi kígyónak ezt adja szájába: „hasonlók lesztek az istenhez,“ s e gonosz sugalat folytán az első emberpárt rábirja a tiltott gyümölcs megízlelésére, vagyis a törvény megszegésére, melyből aztán — ki tagadja ezt? — az emberi nem minden baja és szerencsétlensége származik.

Hasonló felfogásból indulva ki Apollo védenceze, a kevélység minden nemét az ész és szív minden fegyverével ostromolja.

Elkezdi a stoikusok szellemi gögijénél (1. III. 2. III. stb.), kik minden embert magukon kívül bolondnak néznek; folytatja a politikai nagyravágyókon (1. VI. 2. I. III. stb.), megkülönböztetve mindig az igazi nagyságot a „prava ambitió“-tól, megvetésével sujtja a nép kegyének aljas hajhászóit (1. IV. VI. 2. III.), kikacazaja az ősök érdemébe bizakodó nemesi gögöt (1. III., V., VI. 2. V.), s még inkább a csak erszényére pöffeszkedő plutocrátiát (1. VI. 2. III. VIII.), pelengerre teszi a nagyok szokásait utánzó „parvenu“-ket és „fertály mágnás“-okat, s nem feledkezik meg a kicsiny írók (1. III. IV. stb.) és egyéb jámborok kaczerködő hiúságáról sem, mint ama „főbűn“ alárendeltőbb, de nem kevésbbé mulatságos árnyalatairól.

Nem bánja meg, ki mindezeket sorba veszi, nekünk legyen elég csak itt-ott vetni belé egy futó pillantást.

A mi különösen a politikai nagyravágyást illeti, ha kinek szíve e nyiltól hord sebet, valóságos balszam gyanánt ajánlom annak Horatiust. Nem is csoda, ha ahhoz, a kit mint gyermekek az iskolában félig megértve is örömet szavaltunk, hajlott korunkban annyian ismét visszatérünk.

Az igazi nemesség miben áll, erről ezt írja Maecenásnak az egyik legszebb VI-dik szatirában:

Mert hogy Maecenás az etruskok földje határán
Lydia népe között nincs több oly bőkezű mint te,
s őseid is vannak pedig úgy anya- mint atyágon,
Kik már nagy hadakat vezetének régi időkben,
Te mások módjára azért, senkordva az orrod,

Nem nézed le az új embert, s szabados fiut engem,
Azt tartod, hogy mindegy, akárki az atyja, ha lelke
S szíve nemes . . . . .

Majd Tilliushoz fordul, a ki mint Pompeius embere Julius Caesar által a senatusból kilöketvén, ennek halála után régi méltósága jelvényeit újra felvette, s a politikai ambícióból, úgy mint Horác, még nem józanodott ki:

— Mért kell vala Tilli

Ujra a méltóság jele néked s lenni tribunná?

Nőtt ezzel, mely amugy kisebb lett vón', az irigység.

Majd a kapaszkodó „parvenu“-kre jő:

Te Syrok, Dámák, Dyonisek fajzata, mersz-e

Egy polgárt a szikláról letaszítani, hóbér-

Kézre boesátni? . . . . .

S midőn a rabszolgák e vágyakodó sarjadéka feleletül azt hozza fel, hogy:

— Im Novius kartársam, utánam

Vón' egy fokkal, az ő, mi atyám volt, —

e melegséget nem fogadja el, s eszébe juttatja, hogy:

— Paullus azért még

Som Messalla te nem vagy.

Aztán mondja azt, hogy korábban viselt tribúni méltóságára, noha ezt sokan megirigyelték, nem oly büszke, mint arra, hogy ő „a szabados fia,“

Kin rágódnak mind, már hogy „szabados fia“ volnék

a Maecenás benső barátai közt foglalhatott helyet:

Nem hogy apám híres, de hogy éitem tiszta s a szívem.

S midőn leírja, mily alkalmatlan volna neki a közéletben való folytonos részvétel, s mily kényelmesen, boldogan él ő mint szabad ember csendes visszavonultságában, ezzel végzi:

— Igy élök; az ember

A nyomorult becsvágy nyögiből szabadulva így élhet.

Ez vigaszom, s tán többet is ér, mint hogyha apám már

És nagyapám Quaestor lett vón' és minden elődöm!

Czélzatosan hozza fel épen a quaesturát, melyet a patriciusok saját gazdagításukra többnyire sem az elődöknek, sem az utódoknak becsületére nem való módon szoktak felhasználni. (Modern műszóval: *exploitirozni!*)

Ennek párja a magokat mindogyik egy-egy királynak képzelő stoikusok ellen, mint a szellemi gőg képviselői ellen intézett (1. k.) III-dik szat. befejezése:

— énnökem a mi bolondnak
Vétkem lesz, szívből elmézik drága barátim,
S légy te király, veled én, a szegény bár, még se eserlőnk!

Mellőzöm azon számos apró szippantásokat, melyekre a „fennhordott orrok“-nak akaratlanul egyet tüsszenteni kell, p. o. amaz ismert tréfás utleírásban Rómából Brindisiig (1. k. V.), midőn a két asztali bohóc Cicirrus és Sarmentus, mielőtt a szóvitát mintegy párbajt megkezdenék, apai és anyai őseiket, kik rabszolgák voltak, sorolják elő, vagy p. o. az örökségahajhászokra írt nagyon éles gunyversben (2. k. V. sz.), midőn a képzelte Ulysses, kit a hirtelen meggazdagodás vágya száll meg, a jós Tiresiás ironicus jó tanácsai közt azt nehezteli leginkább, hogy ő, ki Trója alatt csak magához hasonlókkal mérközött, most még egy gazdag szolgának is hízogdjévé, az utczán kísérdjévé aljasuljon azon remény fejében, hogy ez majd örökösévé teszi stb.; a 2-dik könyv híres és valamennyi közt terjedelemre nézve is legkitünőbb III-dik szatirája is, melyben egy philosophussá lett világembere Damasippus azt bizonyítja be, hogy: „az ember mind bolond,“ e bolondok közt nem utolsó helyre a kevélységben és nagyravágyásban szenvedőket teszi.

Megtámadja p. o. Agamemnon, előbb gúnyosan földig hajlongván előtte, mint oly nagy király előtt illik s nem kérdi okát tetteinek, mint a mihez a korlátolt alattvalói észnek nincs joga; de midőn a leereszkedő kényurtól a szabad szólásra engedelmet nyer, tényekkel bizonyítja rá, hogy kötni való bolond és sokkal eszelősebb mint p. o. az őrzöngő Ajax, kitől méltatlanul megtagadta a tisztességes temetést. Mert mit tesz Ajax „Achill után a ki első hős vala?“ Büszkeségében, vagy önérzetében sértve érezvén magát, dühében az ártatlan bar-

mokat öldösi le, miként ezt az Iliásból tudjuk, de te Agamemnon, hogy nagyravágyó terveid sikerüljenek, hogy t. i. kedvező széllel hajóhadad Trója ellen kiindulhasson, nem sajnálod saját kedves leányodat (Iphigeniát) Diana oltárán feláldozni. S ki ezt teszed: józan eszű volnál?

Nem szól-e ez a lecczke mindazoknak, kik a családi és emberi érzelmeket hiúságuk vagy nagyravágyásuk oltárán feláldozzák?!

— — — dühöngő s vétkes is úgy lesz
Mind, kit az állárnévnek üveg csengése bolondít,
Mind kit a vérengző Bellona riadva körülvev. (2. III. 221. v.)

Azokra pedig, kik kiesi létükre a nagyokat utánozzák, és „prava ambitione laborant,“ egynél több üdvös legyintést ad. Egy azonkori *széchenyieskedőnek* azt mondja, hogy kár ősi vagyonát korteskedésre elpazarolni, s Agrippát utánoznia azért:

— hogy a circusban bámuljanak, érezbe
Öntve kiállhass majd, ősi tollad, pénzéd od'adnád,
Már hogy olyan tapsot mint egy Agrippa arathass,
Rókaravasszággal játsznál nagylelkű oroszlát?
(2. k. III. 183. v.)

Ezeknek szól az ismert phaedrusi mese is a magát felfújó békáról és fiairól, melyet a bolondoknak szentelt, e (2. k. III-dik) szatirába beleszőni méltónak tartott:

Békaú s mezőn egy borju talpa alól hogy
Mégmenekült, anyjának honn elmondja, hogy egy nagy
Állat a testvérit letaposta. „Minő nagy? a béka
Kérdezi és felfújja magát, „tán ekkora?“ „Annál
Még kétszerre nagyobb,“ mond; „hát most?“ kérdi s meg ujra
Felduzzasztja magát. „De ha megpukkadsz se lehetsz,“ mond
„Akkora!“ — E jelképi beszéd hozzád be közel jár! —

Soká lehetne még folytatnom; de elég, tán sok is már e kevés a sokból. Menjünk tovább.

A kevélység után első: a *fősvénység*. Költőnknek ennél kedvencezobb témája nincsen; majd minden lapon megemlékezik róla, s többnyire ellentétbe állítja a prava ambícióval. Mert a ki nem fősvény, az meg többnyire számításból tékozló,

hogy a nép kögyöt megvásárolván a választások alkalmával felvergődhessék, s aztán utólag kárpótolhassa magát.

A bolondok közt (2. III.), kiket záspával (helleborus) szoktak volt gyógyítani, első helyre teszi a fősvényeket, s alig hiszi, hogy ezek számára elég legyen az egész készlet, mely Anticyra szigetén ama hasznos gyógynövényből teremni szokott.

Egy Staberus nevű úriember a legszigorúbb büntetés terhe alatt meghagyja utódainak, hogy az örökségi lottár egész összegét sírkövébe bevéssék, mert:

— a míg élt, hát szörnyűbb véték előtte
Nem vala mint a szegénység, ezt rettegte leginkább.
S tén ha csak egy fillérel lett is volna szegényebb,
Hitványabbnak tartja magát; mert bármit legyen, hát
Minden erény, becsület, jó hír, a mi emberi s égi
Mind csak alábbbravaló a pénznél; ez ha kinok van
Ő a derék, az igazságos, jelsz . . . . .

Főleg élénken tudja kiszínezni azon csodabogarakat, a kik magok ugyan nem élvezik a szerzett vagyont, mégis minden gonoszságra képesek, hogy azt felszaporítsák.

— Ugyan, ha élégnék
Tartasz akármit, mért rablasz, mért esküszöl, a hol
Van ragadod? Józsu vagy-e te?

Majd elmond egy adomát, mely ha nem volt igaz, bizonytalannal annál találóbb lehetett.

Egy gazdag koldús aranyát elcsukva s ezüstjét,
Énnepéken volentit ivott campáni cserépből,
Hétköznap meg csak lőrét. Történt vele egyszer,
Hogy testét egy mély álmom nyomná el, örömben
Lőtűt a vig örökös, szekrényt és kulcsokat űzve.
Jő a nagyon hü s gyors orvos, fölkelte az alyót
Hlyképen: hozat egy asztalt, ráöteti minden
Zacsokból a pénzt, hí többeket, a kik azonnal
Számológatják azt. „Kelj fel” mond a betegéhez,
Hogyha nem örzöd, nézd viszi már a kapzsi utódod.
„Mig élek?” „De ha élsz, légy ébren; tedd!” „Mit akarsz hát?”
„Elhagy minden erőd te szegény, ha csak étel alóló
Gyomrodnak rögtön nem jő meghozni segélyét;
Lankadsz már? szaporán, im itt van, e rizzadagot vedd!”

„Hogy volt?” „Olesó volt.” „Mégis?” „Hát két garas!” „Oh jaj!
Nem mindegy nyavalyám öl-e meg, vagy a tolvaj, a rablók?”
(2. III. 142. v.)

Éz valóban egy Molière fősvénye. De alig van árnyalat, melylyel Horatius e képet ki ne egészítené s utódainak e részben alig hagyott mást mint utánozni valót.

• Ki ne ismerné amaz első szatirát, melyben azt fejtegeti, hogy a maga sorsával miért nincs senki megelégedve? s végre okát a fősvénységben s telhetetlenségben találja.

— téged sem a nyár heve a nyereségtől
Nem tart vissza, sem a tél, sem tűz, sem víz, a vas sem
Gátol, csak dúsabb náladnál más ne lehessen.

Pedig:

A remegéstől félholtan napon újjelen által
Félni a tolvajtól, a tüztől, házi eseléditől
Hogy ki ne foszszanak, elszökvén: hát jó ez? az ilyen
Jókba' szükölködjem, kívánám holtig is inkább. (1. I. 76.)

S azért is van, a mint befejezésül mondja, hogy:

— vajmi kevés a ki boldogan élne
Nappait és elmondhatná, ha idője leperdült,
Hogy mint jól tartott vendég, úgy áll tova innét. (u. o. 117.)

A rút fősvénység ellen vannak irányozva az élet nemtiltott élvezetének és gyönyöreinek ama magasztalásai, melyek miatt Horác a felületes bírálók előtt a léha epicureismus gyanujába jött, noha saját magánéletének és egyéni izlésének bármelyik őszinte leírása, — ezt pedig irataiban kellőnél többet is találunk, — eléggé megegyezik a vádat.

Tudva van különben, hogy legmagasztosabb ódái, melyeknek neve halhatatlanságát nem kis mértékben köszönheti, minők az: *Angustam amici . . . Justum et tenacem . . . Delicta maiorum . . . Aquam memento . . .* stb., mégis a komoly Stoa szellemét lehelik, valamint érettebb korában írott epistolái, melyekben mint megtérő még amaz ifjúkori kis túlcsepangásoknak is hátat fordít.

A fősvénységről beszélve szeret rátérni annak ellenke-

zöjére, az oktalannak pazarlásra, mert az emberek vajmi hajlandók egyik szélsőségből a másikba esni.

— Látod a bolondok

Egy vétkeket kikérülve a más szélsőbe hogy esnek.

Ha nem volna reá okunk, nem ismételnék annyiszor, hogy

Van mód mindenben a bizonyos vonal, a melyen menni
És túl állani egyformán hiba . . . —

Ime Tigellius mindenét a vándorszínésznők, bohócok, kuruzsok, házalók és élősdiek közt osztja fel, a kik, ha meghal, bizonytalansággal fogják: (Ambubaiarum collegia . . . I. II.); ellenben:

— más ne hogy ő nekő préda

Híre legyen, restell insógból segíti barátján,
Kit tán a fagytól s éhségtől tudna megóvni.

Az uszorás Fufidius pedig:

— havonként

Őt kamatot vesz százától, s mint vesztegetőt lát,
Azt tüstént a sunál inkább kínálja a pénzzel;
A nevéket hajbászasa, alig hogy férfikorukba
Léptek, a kik szigorú szülőknél gyermeki, már ezt
Látva ki nem fakad ilyen szóra: nagy isten!
Mennyit költhet ez és mint élhet! mert hihetetlen
Mennyire rosszakarúja magának . . .

S a bolondokról szóló már idézett nagy szatirában (2. III.), melyet igazán a *bolondság codexének* lehetne nevezni, több lapon át, részletesen leírja az ily önkínzók gyötrelmeit. Valamint bolond az, a ki hitelbe adott Damasippnak, a kridatáriusnak, úgy nem kevésbé eszelős, a ki pénztét uszorásnak kész prédára od'adja, mert bármily szigorun kösse is le, ez a törvény előtt mindig ki fogja őt játszani:

Korhadt agyának kell tartanom ezt a Perillus,
Mint a ki olyat kér, a mi nem lesz soha betöltve.

Aztán:

— mit se különböz'

Az, ki a sok pénztét aranyát a földbe elássa
S miptegy szentséghez nem mer hozzája se nyulni;
Vagy ki a gabnáját iszonyú nagy garnada számára
Őrzi a nagy bottal s álszállanul egy szemet abból
Bár az övé s éhez, nem merte kivenni a keserűs
Zöldségfélével fukarul táplálkozik inkább;
Hogyha a pénzében tart elhiszt s régi falernit
Száz hordót, az semmi talán ezerével is, ő de
Iszasa a rossz ecetét; alom a min fekszik az ágya,
Nyolczvanas agg létére, míg ágyi ruhája főkban,
Mint a moly meg a férgnek kész lakomája, penészik;
Tán kevesen fogják örültnek nézni? . . .

E szerencsétleneket csak szánnunk kell; az olyan Nauidienusokat pedig (2. VIII.), kik fősvénységök mellett hiúságból mégis ebédekot adnak, kitűnő vendégeket hívnak, azokat a felhordott étkek hosszas magyarázgatásaival untatják, de a mellett minduntalan kibúvik a szeg a zsákból, az ily hiu fősvényeket, kiknél a nagyokhoz való kapaszkodás túlnyomó, jóízűen megmosolyoghatjuk; de ha igazi undort akarunk a kapzsiság iránt gerjeszteni, úgy az örökség-hajhászóknak szánt keserű szatirát (2. k. V.) kell megolvasnunk.

A római feslettségnek ennél szomorúbb, underitőbb képét (a fajtalanágnak egy divatban volt sajátosságos nemét véve ki csak), sehöl sem fogjuk találni. E fekete korrajz megírásához annál több erkölcsi bátorság kellett, mert köztudomásu, hogy a bálványozott Octavianus Augustus is adoptio útján öröklé Julius Caesarnak előbb vagyonát, s miután ezt a kapzsi Antonius körmei közül kikaparta, egész hatalmát is. Az örökbefogadás e neme csakis ez időtől kezdve jött divatba.

Ulysses a pokolban Tiresiással arról tanácskozik, miként szereshetné vissza elvesztett vagyonát, mert hiszen: ha pénz nincs, ugymond, az erény mit ér s a nemesség!

A jós mindjárt mosolyra fakad, akaratlanul emlékeztetve Mephistóra:

Ich bin des trocken Tons nun satt
Muss wieder recht den Teufel spielen.

s miután megértette kívánságát, színlett komolysággal folytatja:

Szóval, félsz a szegénységtől? Jó, megmagyarázom
Mily módon léssz gazdaggá. —

S most sorba veszi azon aljas, utálatos módokat, melyekkel némelyek a gazdag családokba, főleg hol a gazda már vén és magával tehetetlen, befurakodnak, addig csuszak-másznak, míg az öregot egészen hatalmokban nem kerítik, s utóvégre magukat részben, majd egészben is örökösévé tudják tenni.

Hogyha pedig kissé beteges fia volna örökbe
Tartva a dús aggastyánál, a túlhevéd el ne
Áruljon, csak elégedjél meg a pusztá reményvel,
Távolról csuszszál be, irasson másodutódnak
Mint örökösét, elnyelheti tán véletlen az Orcus
A gyereket, s te helyére belépsz: ritkán csal a koczka!
A végrendeletét ha kezébe od'adja, hogy olvasd,
El ne feledd eltolni magadtól, úgy de azonban
Félszettel hogy megpillantsd, mi van írva az első
Lap másod versén; magad-e vagy többel együtt állsz?
Azt sebtébe' kileled . . . . .

Jön aztán mindig vastagabban:

Rosz verseket ír a bolond tán,
Mégdicséred; bujaságra hajol, te ne várd be míg ő kér,
Penelopét önként vidd el neki . . . .

S midőn erre Ulysses az oly erényesnek, szendének ismert hitves védelmére felszólal, kit mint szalmaözvegvet a sok kérő nem birt félrevezetni, erre mély megvetéssel, mely nem Penelopénak, hanem a római nőknek szól, azt feleli:

Ifjak voltak, füres kézzel jött mind s csakis inkább
A konyhára vezett semmint a Venusra figyelmök,
Penelopéd így tiszta maradt; próbálja csak egyszer . . . .

Hagyjuk abba e bántó idézetet, melyre ugyis még vissza kell térnem, s örüljünk, ha jobb időket élünk!

A fősvénység után következik: *a bujaság*.

Megkapja a magáét. Megtámadták e téren is Horácziót, s tisztelői gyengén védték, mert megengedték, hogy ő maga

e fortélemben előljárt, s az erkölcsbíró álarca alatt nem az erénynek, hanem a bűnnek volt hirdetője. Egy igazságosabb kritika végre tisztába hozta, hogy költőnk e tekintetben jobb ugyan nem, de rosszabb sem volt kortársainál.

Való, hogy a II-dik szatirát, mely e kényes tárgygyal tüzetesebben foglalkozik, ártatlan fiúk és leányok kezébe nem adhatjuk, se tisztességes társaságban fel nem olvashatjuk, „et Horatium in quibusdam nolim interpretari“ mond Quintilianus; de épen nem a tendenciája és vezéreszméje miatt, mely jó és helyes, hanem a régiak azon mai nap már méltán visszatetsző szokása miatt, melytől az erényes Cicero tanácsát megvetve egyik eroticus költőjük sem tört el, miszerint minden dolgot szégyen és tartózkodás nélkül a maga nevében neveztek meg. Horác e tekintetben, úgy látszik, a stoikusok kedvéért, kiknek szélső szárnyát a minden illedelmet készakarva megsértő cynikusok képezték, a kel'őn túl is vastagon színezt, tán hogy e moder által is „ad absurdum“ vigye őket. Különböztet az a nemét a minden szóra elpiruló szemérmetségnek, mely, valljuk meg csak, néha-néha egy kis álszentességgel is jár, a régiak egyáltalában nem ismerték. A benyomás, melyet e természetes, de mindenesetre durva modor reánk tesz, merőben a szokástól függ, mint például a meztelen szobrok és festmények szemlélése, vagy állattani és bonczatani észleletek. Szomorúbb, hogy a nemű ösztön kielégítésénél a régiak, még pedig a legjelesebb férfiakat sem véve ki, oly gyalázatos szokásoknak hódoltak nyíltan és leplezetlenül, mik ma már, ha köztünk élnének, a szégyen bélyegét sütnék reájok s a büntető bíróságok kezébe juttatnák őket.

Azt, hogy a nőket általában csak állati érzékiségök eszkezei gyanánt tekintették volna, mint némely bírálók fölteszik, állítani nem merném; való csak annyi, hogy amaz eszményi, ugynevezett plátói szerelmet, mely pusztá sóhajjal beéri, nem ismerték: a kit szerettek, birni is akarták testesül lelkestül. Amaz első és egyetlen szerelem szép álmával sem találkozunk náluk, mely a mily költői s egekig ér eszmében, oly kövéssé alkalmas arra, hogy a földön mély gyökeret verjen.

A nők ama cultusa, mely nemünknek oly igen becsüle-

tére válik, későbbi s ugyhiszem keresztyéni vívmány, a a „Szülzanya“ tiszteletében culminál, utólérhetetlen eszményiséggel egyesítvén az egymást kizáró két legnagyobb eszmét. Ily magasságra a pogány mythologia, bár a legköltsőbb magyarázat mellett is, nem emelkedett, sem arról a szerelem összes régi dalmokai nem álmodoztak.

A mi különösen Horácztot illeti, a nélkül, hogy betűszerint vennök azt a: „mille puellarum, puerorum mille furores“-t, mely miatt Damasippus öt is a bolondok közd sorozta, annyi egyszer áll, hogy egy állandó mély szerelmi szenvedély nem jutott neki osztályrészüd, s a családi boldogság szentélye nem nyílt meg előtte. Azon megható kegyelet, melylyel jó atyja iránt viseltetett, azon holtig tartó hűség a Maccenás iránti barátságban, általában a hála és barátság oly mély, oly gyengéd érzései, sőt szerelmi fellobbanásainak is szokatlan heve és finomsága sejtetni engedik, hogy más életviszonyok közd és más korban, vagy ha tán ama Neerák, Cinarák, Lydiák, Chloek közd egy hű lélek találkozik vala, ugy tán ő is a Danték és Petrarék nem méltatlan pályatársa lett volna.

De így is ne értsük félre azt a hírhedett II-dik szatirát, s a többit, mi ezzel rokon. Annak éle a családi élet megrontói, a házasságtörök ellen van intézve. Nem egy hitszónok kenetes nyelvén szól hozzájok, a mi ugyis csak falrahányt borsó volna, hanem a gúny és nevetség ostorával veri őket véríg, vesszőzi őket kegyetlenül halálra, és nincs oly csúfság, a mit rajtok mindenki szeme láttára el ne követne. Épen ugy bánik el e derék uracsokkal, a hogy érdemlik. S a mi a nőket illeti, lehet-e utálatát és megvetését erősebben kifejezni, mint mikor az egyszer elesábitott Penelopét . . . . *kutyához* hasonlítja, melyet bottal se lehet többé a hájas szíjról leszoktatni! A vad Othello ilyet nem tud Desdemónának dühében mondani.

E felfogásomnál fogva igazolva leszek, hogy fordításomban az ugynevezett sikamlós helyeknek se kihagyására, se szelidítésére (eredeti értelmökből kivetköztetésére) magamat indítatva nem éreztem.

S ezzel, ha nem csalódom, kulcsot adtam a többi e nemü, célzatosan goromba kifejezéseknek is megfojtására s helyes

megítélésére. Hiszen az atyja emlékének szánt ama szép helyen is (1. VI.) a szüzi szemérmét minden erény legfőbb díszének nevezi!

Hogy egyébiránt a bolondság ama codexéből, miként a 2. k. III-dik szatiráját nevezém, a szerelem bolondjait nem feledte ki, azt tán mondanom is felesleges.

— — mert oly dolog ez, mely
Sem törvényt se' tanácsot nem tőr, s azt okosan még
Tárgyalnunk se' lehet. Szerelmben az a baj, örök harez
S béke megint . . . . .
Hát mikor egy vén szájából dadog a szerelemszó! . . . .
— — Vedd még e bolondság
Vérengzésit is, tűzhöz vassal nyúlj stb.

Mielőtt e tárgyat elhagynók, még egy észrevételt hallgatással nem mellőzhetek. Horácznak szokása, hogy midőn az emberek gyengéit és vétkeiket ostorozza, önmagát sem kiemeli, sőt saját személyében mintegy önként kiáll a pelongérré, s nem ritkán átlátszó iróniával mellére ver, bűnösnek vallja magát stb.

E szónoki fogás, vagy túlzott őszinteség legtöbb bírálóját, még Walkenaert is helyenként azon téves hiedelembé vitte, mintha ő mindazon hibákkal valósággal megrakva lett volna, a melyeket neki p. o. Damasippus vagy Davusa, szemére vetettek. Ezt azonban szintoly kevéssé lehet következtetni, mint a hogy Penelope sem lett hűtelen, s Ulysses sem örökség-hajhászó. Így lesz a jó Horácz önmagának bizony akaratlan rágalmazója!

Hogy az ily önvalomásokat nem szabad betű szerint vennünk, arról a többek közd legvilágosabban meggyőzhet a VII-dik szatira (2. k.), melyben szolgálja a hű Dávus élve a saturnaliák szabadságával, urának mindeuféle kellemetlen igazságokat mond, s ezek közd ilyet is:

— egy órát
Sem tudsz már egyedül eltölteni, és az időddel
Nem gazdálkodol, önmagadat kikerülve bolyongasz,
Borral próbárod s alvással elűzni a gondot;
Hasztalan, el nem hágy s veled ér e rossz utitársad! . . . .

Ki nem tudja, hogy ellenkezőleg, Horácz mit sem kedvelt és keresett annyira, mint az egyedülállót és csendes magabavonultságot, s hogy különösen semmi szüksége nem volt lelki furdalásainak mesterséges elaltatására.

De tán kellőnél tovább is időztünk a hét főbűnök három elsőjénél; annál rövidebbre szorítkozhatunk a többieknél.

Az *irigységre* van írva a sokszor idézett I-ső szatira egészben. A katona irigyi a kalmárnak, ez amannak a sorát, s elégtelen a magáéval, a városi ember dicséri a falut, a falusi városba kívánczik, stb.

Más kecskéjének ha nagyobb a tölgye, azonnal
Elsápad, de eszébe se jut, hogy mennyi szegényebb
Is van még; majd ezt kell ám utolérnie majd azt!
S így siet és így áll egy dúsabb mindig előtte. stb.

De hagyján! a ki a más vagyonára irigykedik csak, az még nagyon szeretetreméltó ember ahhoz képest, a ki becsületünkre, jó hírnevünkre leselkedik. Ezeknek szól:

Háta megett ki nem állná megszólni barátját,
Vagy nem védi ha más vádolja, ki a nevetőknek
Tapsai s egy olmés fecsegőnek a híro után kap,
A ki valótlan költ, de valót hallgatva takarni
Nem bír, azt feketének nézd jó honfi s kerüld ki . . .

Ime Capitolinus közvagyon elsikkasztása miatt perbe fogatván, bizonyítványok hiányában felmentetett, s ha beszéd közben az eset felhozatik, hogyan védi egy perfid jó barát?

Régi barátom volt, mondd, gyermekkorom óta,
Sőt kenyeres pajtásom, igen sok jót tőn az értem,
És örülök, hogy e városban bántatlanul élhet,
Egy csak a mit meg nem foghattam, mint menekült meg
A bírái elől! . . . Ez a véntshal ám, ez az edző
Méreg: látd e hibát mindig kikerülte irásom
S elmém is.

Miért is, noha a szatirákat írta, ama kor pasquillánsai-val, minők Sulcius és Caprius voltak, nem akar solidaritásban állani (1. IV. 65. v.). Tudva van, hogy a mérges „Epo-don” könyve csakis halála után láthatott napvilágot.

Sőt a 2. k. I. sz. a. szép öngazolásában elmondja, hogy tollát, mely neki fegyvere, nem támadásra, hanem csak védelemre fogja használni, s hozzáteszi:

— — oh Jupiter engedd
Hogy rozsdát kapjon, mint használatlan e nyíl már
S hogy nekem békés embernek senki ne vétsen!

Irigyeivel sok baja lehetett, mert oly időben élt, hol: a sanda irigység s nagy vétkek divatoznak (1. III. 60.); és a városi élet nyomoruságairól irt szatirában is (2. VI. 47.) panaszkodik, hogy: naponként, sőt óránként növekedve fogat fen rá az irigység stb.

Következik: a *torzosság*.

Ezzel is bajt szerzett magának. Nem értették meg a finom, sőt néha elég vastag iróniát, mely ama lakomák és dáridók részletes leírásain végig vonul, melyeknek két egész szatiráját (2. IV. és VIII.) s többnek hosszú lényeges szakaszait vagy kitérésait szentelte: őt magát is ama gourmandokhoz sorolták, kiket a fontoskodó Catus nem minden észleztosságnélkül Pythagorás, és Plató fölé helyez, vagy kiknek a nevetséges Nasidienus magát elgyötörve nagy költséggel és fáradtsággal drága ebédet készített, a melyről mindenféle apró malheurök elbeszélése után azt mondja a tudósító:

Mind kedves dolog ez, csak a lényét és a mivoltát
Hosszan az ur ne mesélgete: kin mink boszut állva
Ott hagytnak mindent meg sem kóstolva, miként ha
Kigyóknál mérgesb leho ornó Canidiának!

E két gourmand-szatira különben mint korrajz nagyon érdekes, az egyike egy jól rendezett háztartást, hol „ab ovo ad mala” minden rendén van, másika pedig annak ellenkezőjét, sőt torzképét állítván előnkbe, hol minden ételnek külön történetje van, a kocsis jó be szolgálni, megbotolván tálat tör, a kárpit leszakad, a bor szűk adagokban jó fel, a háziúr mást se tud mint ételéről beszélni stb. stb.

A mi költőnk egyéni izlését illeti, elég lesz az Ofellus egyszerű életmódjára utalnom, melyet ama falánk „harpiák” ellenében annyira magasztal (2. k. II.), és saját egész napi-

rendére, melyet a már idézett helyen (1. k. VI.) részletesen megismerttet velünk. A vacsorája:

— — bab és zöldség, egy tálba pogácsa,
Három apról szolgál, a fehér márványlap-előttem.
Rajt' kauszóm és két poharam, sém s minden edényem.
Egyszerű és nem drága, csak oly campáni teríték.

Az ebéde pedig (déjeunêr):

— — egyszerű az, vele ép estéig a gyömrom
Érje be;

Ez az egész. A ki kevesebbel éri be, tán még boldogabb, de mint aesthetikusok nem fogunk egészen azokhoz szegődhetni, a kiknek aztán:

— — mindegy akármit
Bár a legromdább koresmákból hordnak is össze.

Vagy:

— — ha a kelyheken a zsiros ujjá
Látszik a szolgának, mint lopva bekapta a kanczot,
Vagy ha piszoktól egy ótszokrény ajtaja recsesen. (2. IV.)

Hogy aránylag legtöbb verset szentelt a gourmandoknak, az csak arra mutat, hogy ez az osztály volt „Róma gonoszra hamar kész ifjusága“ és népe közt legátalánosabban elterjedve.

Mi, a felvilágosodott 19-dik század gyermekei, e szenny-től természetesen tiszták vagyunk, nekünk nem szól a leczke; aztán ha van miből!?

Ugy, igaz, tán mégis némi hasznát vehetjük a pór bölcsész Ofellus amaz intésének:

— — Jó,
Hát, ha feleslege van, fordítani jobbra ne tudnád?
Míg dús vagy, mért tűrsz te szegényt melletted akárkit?
Isten templomait romban hagynád-e? az édes
Honnak, hálátlan! valamélyes nem jut a sokból?

(2. k. II. 101.)

Még kettő van hátra: a *harag*, és a melyet, nem akarva ezzel ujat mondani, inkább magyar nemzeti főbűnnek nevezhetnénk, de a mely a többinek mintegy melegágyul szol-

gál: a *jórávaló restség*. Nem mellőzte-e igazságtalanul ezeket az én Horatiusom?

Nem bizony.

A haragra és gyűlölségre ráolvasható legelőször is a barátink hibáinak köteles olnézéséről szóló, már többször idézett szép értekezés (1. III.), aztán az Agamemnon és Aiaxról mondottak, mikből kivonható, hogy:

A ki valót s egy háborgó agy tarka szülöttit
Összezavar, bizony elmebotog, s már mindegy akár az
Ész botlásit, akár a haragját tartjuk okának.

A parodiát is felhasználja, midőn p. o. az 1. k. VII-dik számu humoreszkjében két mérges szájhős, a praenestei kis király Rupilus és a hybrida Persius czivakodását írja le, mint tréfás ellentétét az Achilles és Hektor nagy haragjának, melynek aztán más megoldása nem lehet, mint a halál.

A „bonvivant“-ból „philosophus“-sá lett Damasippus is (2. III.), midőn már végzi beszédét, a többi közt hirtelen fellobbanó haragja miatt (non dico horrendam rabiem) teszi az örültek közé magát Horatiust, kit e részben, miután a könnyen kérlelhetőkhöz tartozott, nincs miért bővebben mentgetnem.

A mi végre a *restséget* illeti, ismét Horácz maga áll ki modelnek. Azt mondatja magának Damasippussal:

— — aludva csak és iszogatva
Töltöd időd s omlítai valót még mitse csinálsz, hát
Már mi lesz ez? —
Tán az irigységtől hátrálsz elhagyva az érdem
Utját? Megvetnek te szegény. Szírád a veszélyes
Tótlenség, kikerüld azt; vagy hát vedd oda mind, mit
Jobb napokon szerzél!

S íme ezzel a bűnlajstromnak végére értünk, s úgy hiszem, csak ennyivel is az épületes elmélkedésnek elegendő anyagát nyújtottuk akár a templom, akár az iskola, akár a szinpad számára.

Tán szebb és hálásabb munkát teljesítek vala, ha e bűnök helyett inkább azon erények lajstromát gyűjtöm össze, melyekre e nevetve oktató művekből ösztönt és utmutatást

nyerhetünk; de ez élvezetet az olvasó az én magyarázatá-
saim nélkül is örömmel meg fogja szerezni magának. Addig
is reményem igazat adnak Önök nekem, midőn ez idézettel
zárom be ugyis szerfelett hosszúra nyúlt ez értekezésemet:

Virtus est vitium fugere, et sapientia prima
Stultitia caruisse.

